

ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ДІЛОВИХ ІГОР У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлено можливості ділових ігор як одного з дієвих методів підготовки майбутніх учителів у другій половині ХХ ст. Науковцями доведено, що використання ділових ігор у процесі навчання сприяє ефективному оволодінню студентами системою різноманітних професійних умінь і навичок, що дає змогу активізувати оволодіння ними майбутньою професією та розвиток особистісного потенціалу кожного студента.

Ключові слова: ділова гра, майбутній учитель, професійна діяльність, практичні навички, імітація.

В статье освещены возможности деловых игр как одного из действенных методов подготовки будущих учителей во второй половине ХХ в. Учеными доказано, что использование деловых игр в процессе обучения способствует эффективному овладению студентами системой разнообразных профессиональных умений и навыков, что позволяет активизировать овладение ими будущей профессией и развитие личностного потенциала каждого студента.

Ключевые слова: деловая игра, будущий учитель, профессиональная деятельность, практические навыки, имитация.

The article focuses on games as one of the most effective methods of preparing future teachers in the second half of the twentieth century. Scientists have proved that the use of gaming in the learning process contributes to efficient system of student mastery of a variety of professional skills, enabling them to increase mastery of the profession and the development of individual potential of each student.

Key words: gaming, future teacher, professional activity, practical skills, imitation.

Постановка проблеми. Сучасна стратегія розвитку українського суспільства в умовах соціально-економічних реформ зумовлює підвищення вимог до рівня сформованості професійної компетентності педагогічних кадрів. Однак вирішення цього завдання пов'язано не лише із впровадженням нових методів навчання й виховання, але і з переосмисленням та творчим застосуванням цінного досвіду в підготовці майбутніх учителів. Зокрема, особливий інтерес представляють теоретичні та практичні доробки минулого щодо використання активних методів навчання, серед яких ділові ігри посідають чільне місце.

Аналіз актуальних досліджень. Як з'ясовано, на доцільність і необхідність використання ділових ігор у підготовці фахівців звертали увагу такі науковці, як В. Бабурін, М. Бірштейн, Я. Бельчиков, С. Гідрович, Т. Долбенко, В. Єфімов, В. Комаров, Н. Кудінова, І. Куліш, І. Мамчур, О. Парубок, П. Підкасистий, В. Рибальський, І. Ситник, А. Смолкін, Т. Хлебнікова, В. Христинко, Ж. Хайдаров, П. Щербань та інші автори, які у своїх працях визначили загальні правила організації, конструювання та проведення ділових ігор. Слід також зазначити, що загальні психолого-дидактичні принципи створення і застосування гри в навчальному процесі ВНЗ були сформульовані лише на початку 80-х рр. ХХ ст. А. Вербицьким та І. Сироеженим, які розробили систему ділових ігор для підготовки студентів у галузі економіки та управління.

У контексті визначеної нами проблеми з досліджень другої половини ХХ ст. значний інтерес представляють також науково-методичні розробки І. Іванова, Л. Коваль, О. Газмана, В. Караківського, Л. Куликової, С. Шмакова, присвячені вивченню творчої ігрової діяльності як комплексного засобу, що спонукає суб'єктів навчання до самоаналізу, самооцінки й саморозвитку. Однак проблема підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності засобами ділових ігор у науковій літературі спеціально не вивчалася.

Мета статті – розкрити специфіку використання ділових ігор як засобу підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності у другій половині ХХ ст. та проаналізувати можливості творчого використання цих ідей у сучасному педагогічному ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури засвідчує, що у другій половині ХХ ст. науковці пропонували різні трактування поняття «ділова гра». Так, С. Шмаков визначав ділову гру як ігрову імітаційну модель, яка відтворює умови, зміст, відносини, динаміку тієї чи іншої діяльності [9, с. 138]. Ю. Азаров розглядав ділові ігри як метод розвитку творчої активності студентів [1].

На думку П. Щербаня, ділова гра будь-якого виду є практичною груповою вправою з прийняттям оптимальних рішень, застосуванням методів і прийомів у штучно створених умовах, що відтворюють реальну обстановку чи психолого-педагогічну ситуацію на заняттях у ВНЗ та в міжособистісних стосунках. Учасники гри у процесі імітаційного моделювання занять, вирішення проблемних і психолого-педагогічних ситуацій одержують нове конкретне уявлення про сутність своєї майбутньої діяльності. У процесі гри студенти приймають ряд варіантів рішень і методичних рекомендацій. При цьому

приймаються оптимальні колективні рішення, вивчаються ефективні методи і прийоми проведення уроків та виховних заходів.

Учений також наголошував, що у процесі участі в діловій грі у студентів виникає відповідний мотив, суть якого полягає в тому, щоб успішно виконати взятую на себе роль, а це передусім означає успішне відтворення діяльності, до якої ця роль його зобов'язує. Відповідно до цього мотиву формується і мета пізнати систему дій, потрібну для успішного виконання цієї ролі. Таким чином, система дій у грі є метою пізнання і її головна мета – сприяти пізнанню й розвитку правильних систем розумових дій, спрямованих на прийняття рішень [10, с. 28].

Грунтуючись на своїх думках, П. Щербань зазначав, що оскільки метою ділових ігор є формування у студентів уміння вже під час навчання у ВНЗ поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю, застосування набутих знань не відкладається на тривалий термін, а відбувається у процесі вирішення різних психолого-педагогічних ситуацій.

Науковцем було також висловлено таку важливу думку: як студент виявлятиме себе в ділових іграх, так він здебільшого буде поводитися в самостійній педагогічній діяльності у майбутньому. Тому професійні вміння і педагогічне мислення майбутніх учителів можна й потрібно розвивати за допомогою правильно підібраних ділових ігор [10, с. 34].

Як з'ясував П. Щербань, використання ділових ігор на заняттях психолого-педагогічного циклу сприяє активному оволодінню студентами цілою системою вмінь і навичок, зокрема: 1) аналізувати вихідні умови педагогічної дії й формулювати навчально-виховні завдання; передбачати психолого-педагогічну ситуацію та впливати на її розвиток; 2) програмувати вирішення педагогічних завдань, правильно обирати необхідні для цього форми й засоби впливу; 3) складати план підготовки і проведення навчально-виховної роботи; 4) керувати навчально-виховним процесом і вирішенням педагогічних завдань на практиці, дбати в майбутньому про встановлення доброзичливих, товариських стосунків між учнями, застосовувати найдоцільніші методи і прийоми їх навчання та виховання; 5) оцінювати результати вирішення тих чи інших завдань [10, с. 35]. З урахуванням вищезазначених думок науковцями можна дійти висновку про те, що ділова гра у вищому педагогічному навчальному закладі може успішно використовуватися як інтегрований метод навчання і контролю, який в умовах, наближених до реальних, об'єктивно виявляє здібності студента до професійної діяльності.

У означений історичний період Е. Хруцький писав, що за допомогою ділових ігор у студентів посилюється інтерес до навчальних занять взагалі й до тих проблем, які моделюються і розігруються у їх процесі. Також зростає пізнавальність у процесі навчання, яка характеризується тим, що студенти отримують і засвоюють більшу кількість інформації, котра базується на прикладах конкретної дійсності, що сприяє набуттю учасниками гри навичок прийняття рішень. Необхідно також зауважити, що ігри позитивно впливають на ставлення студентів до навчальних занять та інших форм педагогічної взаємодії.

Під впливом участі в ділових іграх у майбутніх фахівців змінюється самооцінка студентів, вона стає об'єктивнішою. Крім того, в них відбуваються зміни в оцінці можливостей людського фактору. Важливо також і те, що взаємовідносини студентів і викладачів змінюються на краще, причому цей факт стосується не лише викладачів, які проводять ділові ігри, але й викладачів багатьох дисциплін, знання яких допомагають успішній участі в іграх та їх проведенню [8, с. 24].

Доцільно також навести ідеї А. Смолкіна, в яких він звертає увагу на те, що у грі виникає необхідність швидко реагувати на обставини, які змінюються, розвивається бажання кожного учасника показати, на що він здатний. У свою чергу, це створює під час гри загальний емоційний підйом, який сприяє ефективнішому використанню навчального часу. Гравці не просто удосконалюють свої вміння й навички, але й виробляють елементи системного підходу до управління. Гра підвищує впевненість слухачів у своїх силах [6, с. 107].

У контексті дослідження інтерес викликають також думки П. Щербаня про те, що вища педагогічна школа має озброювати майбутніх учителів методами наукового пізнання й дослідження системи педагогічних знань з метою вирішення навчально-виховних завдань у ситуаціях повсякденної професійно-педагогічної діяльності. У зв'язку з цим велике значення має навчання студентів основам прикладного педагогічного аналізу як одного з видів аналітичної педагогічної діяльності.

При вирішенні навчально-педагогічних завдань і психолого-педагогічних ситуацій під час участі в ділових іграх у студентів виявляються професійні, інтелектуальні, емоційні й вольові якості вчителя, формуються основи педагогічної майстерності. Отже, викладачі педагогічних ВНЗ і училищ мають систематично застосовувати ці ігри в навчальному процесі, послідовно сприяючи формуванню педагогічної культури майбутніх учителів [11, с. 16].

Оскільки ділова гра певною мірою є імітацією професійно-педагогічної діяльності, що пов'язана з управлінням навчально-виховним процесом, вона може успішно використовуватися також для розвитку творчого мислення і формування практичних умінь у керівництві школою, навчально-виховною роботою, для стимулювання і посилення інтересу студентів до занять.

У діловій грі відбувається діалог на професійному рівні, зіткнення різних думок і позицій, взаємна критика гіпотез і пропозицій, їх обґрунтування і зміцнення, що веде до появи нових знань та уявлень, сприяє набуттю досвіду вирішення педагогічних завдань і психолого-педагогічних ситуацій. Таким чином, ділові ігри є засобом не лише імітації професійної діяльності, а й формування майбутнього керівника школи [11, с. 17].

Е. Федорчук також зазначав, що ділову гру можна ефективно застосовувати для підвищення мотивації спільної навчально-пізнавальної діяльності студентів, стимулювання уваги й посилення інтересу до занять, активізації сприймання навчального матеріалу, а також для тренування, розвитку їх творчого мислення, формування практичних умінь і навичок. Саме тому в професійній освіті ділові ігри посідають провідне місце серед найперспективніших методів активного навчання [7, с. 22].

Дослідники другої половини ХХ ст. С. Габрусевич і Г. Зорін зазначали, що ділова гра об'єднує суміжні освітні галузі, які під час використання традиційних методів навчання певною мірою розділені між собою. Така гра розкриває особистісний потенціал студента, адже кожен її учасник може продіагностувати свої власні здібності як окремо, так і у спільній діяльності з іншими учасниками. При цьому студенти стають творцями не лише професійних ситуацій, але й «творцями» власної особистості. Вони вирішують завдання самоуправління, шукають шляхи і засоби оптимізації професійного спілкування, виявляють свої недоліки та вживають певних заходів щодо їх усунення [2, с. 12].

Ділова гра може також розглядатися і як засіб групової психотерапії, тому що на учасника гри ефективно впливає атмосфера групи, групової співпраці й підтримки. Майбутні педагоги вчаться долати психологічні бар'єри у спілкуванні з різними людьми, розвивати свої особистісні якості, усувати власні недоліки, які перешкоджають ефективному виконанню професійних функцій [2, с. 13].

Зазначимо, що однією з основних переваг ділових ігор є можливість ознайомлення студентів зі специфікою майбутньої професії,

адже вони дають змогу засвоювати значний обсяг інформації у процесах, що імітуються. Причому ділова гра має включати в себе те нове і прогресивне, що з'являється в педагогічній практиці.

Слід також зауважити, що в діловій грі майбутні фахівці залучаються до квазіпрофесійної діяльності, яка поєднує навчальний і професійний елементи. Знання і вміння засвоюються ними не абстрактно, а в контексті педагогічної професії. Причому студенти одночасно із засвоєнням професійних знань набувають спеціальні компетенції – навички педагогічної взаємодії й управління людьми, вміння керувати й підкорятися. В результаті – ділова гра виховує особистісні якості, прискорює процес соціалізації молодого людини [4, с. 192].

Як зазначав В. Комаров, використання ділових ігор у навчальному процесі дозволяє активізувати знання і досвід студентів, прищепити їм навички, створити психологічне налаштування на подолання труднощів у майбутній професійній діяльності [3, с. 9]. В. Платов акцентував увагу на тому, що моделювання майбутньої професійної діяльності передбачає самостійне вирішення проблемних ситуацій і активне вирішення навчальних задач, які виходять з формулювання проблеми. Таким чином, моделювання майбутньої професійної діяльності в навчальному процесі ВНЗ можна здійснювати шляхом використання ділових ігор [5, с. 17].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз літературних джерел щодо підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності засобами ділових ігор у другій половині ХХ ст. уможливив виявлення їх можливостей в активізації навчально-професійної діяльності студентів, визначення місця ділових ігор у навчальному процесі педагогічного ВНЗ у цілому. Як з'ясовано, в означений історичний період ділові ігри активно використовувалися у професійній підготовці майбутніх учителів. Вирішення навчально-педагогічних завдань та психолого-педагогічних ситуацій під час участі в ділових іграх сприяло розвитку в майбутніх фахівців професійних, інтелектуальних, емоційних і вольових якостей, засвоєнню ними основ педагогічної майстерності. У процесі підготовки майбутніх учителів у ВНЗ ділові ігри були одним із дієвих засобів здійснення міжпредметних зв'язків, оскільки вимагали використання на заняттях систематизованих знань з різних дисциплін. Використання ділових ігор сприяло також зменшенню труднощів адаптаційного періоду у професійній діяльності молодих учителів, набуттю ними навичок та умінь творчого підходу до викладання педагогічних функцій. Отже,

надбання минулого мають стати джерелом подальшого розвитку у другій половині ХХ ст. теорії та практики використання ділових ігор у професійній підготовці майбутніх учителів.

Література

1. *Азаров Ю.П.* Игра и труд / Ю.П. Азаров. – М.: Знание, 1973. – 93 с.
2. *Габрусевич С.А.* От деловой игры к профессиональному творчеству / С.А. Габрусевич, Г.А. Зорин. – Мн.: Университетское, 1989. – 125 с.
3. *Комаров В.Ф.* Управленческие имитационные игры и АСУ / В.Ф. Комаров. – М.: Наука, 1979. – 255 с.
4. Педагогика и психология высшей школы: учеб. пособ. – Ростов Н/Д: Феникс, 2002. – 544 с.
5. *Платов В.Я.* Деловые игры: разработка, организация и проведения / В.Я. Платов. – М.: Профиздат, 1991. – 192 с.
6. *Смолкин А.И.* Методы активного обучения / А.И. Смолкин. – М.: Высшая школа, 1991. – 176 с.
7. *Федорчук Е.І.* Впровадження інтерактивних методів навчання як шлях поліпшення підготовки спеціаліста / Е.І. Федорчук // Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2003. – С. 10 – 25.
8. *Хруцкий Е.А.* Организация проведения деловых игр / Е.А. Хруцкий. – М.: Высшая школа, 1991. – 320 с.
9. *Шмаков С.А.* Игры учащихся – феномен культуры / С.А. Шмаков. – М.: Новая школа, 1994. – 240 с.
10. *Щербань П.М.* Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах / П.М. Щербань. – К.: Вища школа, 2004. – 207 с.
11. *Щербань П.М.* Навчально-педагогічні ігри / П.М. Щербань. – К.: Вища школа, 1993. – 120 с.